

Szeredi Pál

Sztereotípiák boncasztalon

A lakiteleki találkozó előtörténetének néhány legendájáról

„Megörültetek? Mit csináltatok? Nacionalista és antiszemita toborzó lett nagy-szerű elgondolásunkból? Ez lehetetlen!”¹ A fenti indulatos mondatokat Csoóri Sándor 1987. szeptember 28-án egy telefonhívás során fogalmazta meg budapesti barátait felelősségre vonva. Csoóri ugyanis nem volt ott a nevezetessé vált első lakiteleki találkozón, mivel Püski Sándorék meghívására az Egyesült Államokban egy előadókörúton vett részt. Csoóri felháborodása a *New York Times* aznapi számában olvasott hírből eredt, melyben Henry Kamm, a lap budapesti tudósítója arról írt, hogy a népinek és nemzetinek nevezett magyar ellenzékiek egy Duna-Tisza közti kis faluban, Lakiteleken nacionalista léghőző tanácskozást tartottak, amelyre a radikális ellenzék hangadó embereit nem hívták meg.

¹ A fenti mondatok először Csoóri Sándor *Nappali Hold* című kötetében jelentek meg 1991-ben. (Csoóri Sándor: *Nappali Hold*. Budapest, Püski, 1991, 291.) Az általa felidézett történetet többen megkérdőjelezték. (pl. Avar János: Hogyan születnek a legendák? *Élet és Irodalom*, 2007.10.07.) Hitelességét a telefonbeszélgetésben résztvevők mellett egy személyes tanú – M. Kiss Sándor, aki szintén Püski meghívására tartózkodott Amerikában, és Csoóri mellett állt az idézett telefonbeszélgetés során – is megerősítette.

Bíró Zoltán és Für Lajos döbbenet hallgatta Budapesten Csoóri amerikai beszámolóját. „Ez úgy mocskolódás, ahogy leírták” – állították mind a ketten. „Konrád György ott volt?” – kérdezte Csoóri. „Ott, persze hogy ott, és nagyon okosan föl is szólalt. Kerekedett vita, természetesen arról is, hogy a radikális ellenzék néhány személyiségét miért nem hívták el, de a találkozó főszólama nem ez volt” – nyugtatgatta Bíró Csoórit.

A fenti történet az egyik vonulata annak az előítéletes szemléletnek, melyet az elmúlt harminc év során tudatosan hozzátapasztottak a Lakiteleken megrendezett nemzetépítő demokrata összejövetelhez. A *New York Times*ban megjelent hír vélhetőleg nem az amerikai újságíró helyszíni jelentése volt, hiszen Lakitelekre nem kapott meghívást (sőt nem is tartózkodott Magyarországon), hanem az úgynevezett demokratikus ellenzék egyik prominens tagjának tudatosan elferdített beszámolója alapján készült, ráadásul úgy, hogy a hírt kibocsájtó személy sem volt ott a lakiteleki sátorban. Ez a tudósítás elindítója volt annak a sajtókampánynak, amely a nemzetépítők első politikai találkozóját antiszemita, nacionalista színbe próbálta öltöztetni.

Kasza László pár nappal később a Szabad Európa Rádióban² a következő kérdéseket tette fel: „Megint találgat az ország. A vetélkedő kérdése ezúttal így hangzik: mi volt szeptember 27-én vasárnap Lakitelek, a Lezsák Sándor költő házának udvarán felállított sátorban. A lehetőségek:

² Kasza László: A népi írók életre hívták a magyar demokrata fórumot. Gondolatforgató – a második nyilvánosság fóruma. 1987. október 10. HU OSA 300-49-5. Box 156.

- antiszemita összejövétel?
- a népi írók zászlóbontása?
- a népi írók szövetségre lépése Pozsgay Imrével?
- a hatalom technikájának újabb megnyilvánulása, hogy a Hazafias Népfront főtitkárán keresztül leszerelje a népi írók ellenállását?
- nyílt, baráti összejövétel, amelyen zömében népi indíttatású értelmiségiek az ország nehéz helyzetéről tanácskoztak?”

Henry Kamm alig két héttel később ismét a *New York Times* hasábjait használta fel a lakiteleki találkozó antiszemita jellegének hangsúlyozására.³ Az írás elsősorban Pozsgay Imre szerepével foglalkozott. A cikkben szóba került a lakiteleki találkozó is, melyet a szerző így jellemezett: „A gyűlést, melyen Pozsgay beszélt, vidéki és munkásgyökerű írók és gondolkodók hívták össze, akiket »nemzeti« néven emlegetnek. Törekvéseiket inkább nacionalistának, mint liberálisnak ítélik. Mivel nem hívták meg a rendszert kritizálók azon részét, akik magukat »demokratikus ellenzék«-nek hívják, s akik leginkább Budapesten koncentrálnak, néhány meghívott elutasította a meghívást.”⁴ Henry Kamm írásában sűrűn idézi Pozsgay egy interjúját. Pozsgay Imre alig pár nappal korábban volt vendége a 405-ös Kör⁵ gyűlésének a Martos Flóra Kollégiumban. A találkozóról a Budapesti Műszaki Egyetem lapja, *A jövő mérnöke* című egyetemi lap számolt be 1987. október 23-i és október 30-i számában. Kamm vélhetőleg

3 Henry Kamm: Budapest Leaders Look For Support. *NY Times*, 1987.10.25.

<http://www.nytimes.com/1987/10/25/world/budapest-leaders-look-for-support.html>. (Utolsó letöltés: 2016.08.17.) A cikket átvette a *The Sydney Morning Herald* című ausztráliai lap is, azt 1987. október 27-én a 13. oldalon közölte. Kamm írását idézi továbbá: Kávássy János Előd: A szabadság egy kis köre és a párbeszéd fóruma. A Magyar Demokrata Fórum az angolszász sajtó 1987-es híradásaiban. *Rendszerváltó Archivum*, 2017/1, 12.

4 Kávássy i. m. 13.

5 A 405-ös Kör egy egyetemi közéleti kérdésekkel foglalkozó szervezet volt, melyet Diczházi Bertalan ho-

erre a publikációra utalhatott, ugyanakkor számos megjegyzése azt sejteti, hogy a gyűlésen személyes élményeket szerző informátora is jelen volt.⁶

A nacionalizmus és antiszemitizmus vádját már a találkozót követő napokban rávetítették a lakiteleki sátorban összegyűltekre, mégpedig az elkülönítés, a kirekesztés szándékával. Különösen az borzolta fel a kedélyeket, hogy Lakitelekre a radikális demokraták vezetőinek egy része nem kapott meghívást – nem zsidó voltuk, hanem radikális és a nemzeti demokratáktól merőben eltérő nézeteik miatt.

A másik hamis, vagy legalábbis csak részben igaz állítás, hogy a lakiteleki találkozó megszervezésére azért került sor, mert a polgári demokrata ellenzék 1987 nyarán megjelentette a *Társadalmi szerződés*⁷ című vitairatát, és ezáltal a közös konzultáció okafogyottá vált. Az „ellentanácskozásként” megjelölt lakiteleki találkozó legendája annak a folyamatnak a részeként vált ismertté, amely a második monori összejövétel előkészítésének megrekedése kapcsán alakult ki. A tudatosan terjesztett szó-

zott létre 1980-ban. A Műszaki Egyetem Vegyész-mérnöki Karának Martos Flóra Kollégiumában szerveztek rendszeres vitákat, fórumokat.

6 Réz Kata: A vendég véleménye. Pozsgay-vita a 405-ös körben. *A jövő mérnöke*, 1987.10.23. 1–2. és Réz Kata: Marx nem akadály. *A jövő mérnöke*, 1987.10.30. 1., 3. Végigtekintve az akkori kapcsolati viszonyokat és némiképpen ismerve a híráramlás korabeli formáit, valószínűsíthető, hogy Henry Kamm információit Haraszti Miklóstól, a polgári demokrata ellenzéki mozgalom egyik mozgékony és a külföldi sajtóval jó kapcsolatokat ápoló tagjától kaphatta.

7 A *Társadalmi szerződés* a polgári radikális ellenzék programnyilatkozata volt, melyet 1987. júniusában a *Beszélő* című szamizdatlap különszámában hoztak nyilvánosságra. A *Beszélő* ezen száma 2000 példányban került sokszorosításra, majd 1987 szeptemberére további 1500 példányt is elkészítettek. A szöveg túlnyomó részét Kis János írta, a III. fejezet Kőszeg Ferenc, a IV. Solt Ottilia munkája. A kéziratot a *Beszélő* szerkesztősége többször megvitatta. A cím Kis János javaslata alapján született meg, a nevezetessé vált mondat – „Kádárnak mennie kell!” – pedig Haraszti Miklós ötlete volt.

beszéd azt sugalmazta, mely szerint a nemzetépítő demokraták pusztán ellencsapásként, a *Társadalmi szerződés* című vitairatra válaszul szervezték meg Lakiteleken az összejövetelt, nem pedig rendszerkritikus tevékenységük szerves kiérlelődéseként.

Harminc év elteltével nemcsak érdeemes, hanem lényeges is, hogy az e két szóbeszéd mögött meghúzódó tényeket újra elővegyük, és végérvényesen tisztázzuk, hogyan alakult pontosan a lakiteleki találkozó előzménye.

Először azt a legendát vizsgáljuk meg, mely szerint a találkozó „ellentanácskozásként” jött létre. A történeti hűség kedvéért két évet vissza kell mennünk a történelemben. Az 1985-ös esztendő három szempontból is vízvonalas időpont volt a magyar rendszerkritikus, ellenzéki mozgalmak életében. Ebben az évben volt az országgyűlési képviselő-választás, melyen először indultak el rendszerkritikus jelöltek, ekkor kapta meg hivatalos működési engedélyét a Bethlen Gábor Alapítvány, és Monoron ez év nyarán egyeztettek először szervezett formában a Kádár-korszak ellenzéki, rendszerkritikus erői.

1985-ben a választási törvény alapján lehetőség volt a jelölógyűléseken is javasolni képviselőjelölteket, azaz a Népfront jelöltje mellett szabadon lehetett más személyeket is jelölni, indítani országgyűlési képviselőnek.

A párt által irányított, a Hazafias Népfront által lebonyolított jelölési menetrend az alábbiak szerint történt. A jelöltek kiválasztásához minden választási körzetben legalább két jelölógyűlést kellett tartani. A gyűlésekre a Népfront és a pártszervezetek mozgósították tagjaikat, általában 200-300 ember jelent meg egy-egy helyszínen. A fórumon a levezető elnök tett javaslatot a HNF által támogatott két jelöltre. Az általános gyakorlat alapján a közönség soraiból előre felkészített hozzászólók

támogató beszédet mondtak mellettük, majd szavazásra került sor. A formális szavazatszámolásnak nem volt túl nagy jelentősége, mert általában szinte egyhangúlag megszavazták a nevezettek jelöltté válását. Ha a jelölt a két gyűlésen elnyerte az összes szavazat egyharmadát, akkor a neve felkerült a szavazócédulára. Az 1983-as választási törvény kötelezővé tette a kettős jelölést, amely korábban csak ritkán alkalmazott lehetőség volt. Ennek a „demokratikus” reformnak a hatását azonban nyomban tompítani is igyekeztek azzal, hogy az új törvény előírta, a jelöltnek formálisan hitet kell tennie a HNF választási programja, azaz az MSZMP politikai programja mellett. A spontán jelölést – azt, hogy a jelölógyűlés résztvevői maguk javasolnak jelöltet – a korábbi szabályok sem zárták ki, de először 1985-ben került sor a jelölógyűléseken történő, nem a HNF által jelölt személy ajánlására, mely inkább a politikai körülmények megváltozásának, semmint a jogszabályok megengedő voltának volt következménye. A polgári demokrata ellenzék konspiratív módon próbálkozott meg néhány ismert rendszerkritikus jelöltté válásának megszervezésével. Akciójuk inkább figyelemfelhívó, a rendszer tűréshatárát felmérő próbálkozásra terjedt ki. A jelölógyűlésekre csekély számú, a saját jelöltjüket támogató személyt mozgósítottak, abban bíztak, hogy a hivatalos formában kivezényelt hallgatóságot a maguk jelöltje mellé tudják állítani. A „független” jelöltek sorában jelentkezett Tamás Gáspár Miklós, Rajk László, Ráday Mihály, Langmár Ferenc, Bauer Tamás, Tóth János, Lakner Zoltán, Szentmihályi Szabó Péter. A polgári radikális ellenzék jelöltjeinek egyike sem kapta meg az induláshoz szükséges támogatást, mert az MSZMP helyi szervezetei a spontán jelöltek jelölógyűléseire nagy számban mozgósítottak párttagokat, akik a HNF jelöltjeit támogatták. Két, nem a Hazafias Népfront által jelölt személy – Király Zoltán Csongrád megye 5. választókerületében (már az első fordú-

lóban) és Czoma László Zala megye 5. választókerületében (az egy év múltán megismételt választáson) így is képviselő lett.

1985 másik fontos politikai értékű mozzanata a Bethlen Gábor Alapítvány⁸ működésének hivatalos engedélyezése volt. Az alapítvány gondolata még 1979 decemberében került szóba Illyés Gyula lakásán. Bakos István, aki akkor a Művelődési Minisztériumban dolgozott, és minden lehetséges fórumon szót emelt a kisebbségi, elsősorban erdélyi magyarság kiszolgáltatott helyzetének javítása érdekében, érdekes és újszerű javaslatokkal állt elő. Az erdélyi magyarság jogvédelmét, erkölcsi és esetleg anyagi támogatását egy olyan szervezettel, például alapítvánnyal kellene megoldani, amely jogi személyiség, azaz a jog eszközeivel is fel tud lépni a kisebbségeket ért jog sértések ellen: mint hivatalosan bejegyzett szervezet nyilatkozatokat tehet, élhet a nyilvánosság eszközeivel, s akár még adományokat is gyűjthet, melyből segíyezhetik a bebörtönzöttek családjaikat. 1979. december 27-én kereste fel Illyést Csoóri Sándor, Kiss Ferenc és Kósa Ferenc az alapítvány tervével. Illyés helyeselte a tervet, az ő, valamint Németh László és Kodály Zoltán özvegyének aláírásával levélben kérték a Bethlen Gábor Alapítvány engedélyezését Pozsgay Imre akkori kulturális minisztertől. A politikai vezetés azonban megrettent attól, hogy a kisebbségi magyarság jogvédelmében létrejövő szervezet nyilvános fellépésével olyan problémákra fog rámutatni, melyek a szocializmus ellentmondásait is megvilágítják. Adminisztratív huzakodás kezdődött, és öt év után kerülhetett csak sor az Alapítvány bejegyzésére.

A Bethlen Gábor Alapítvány nyilvánosan működő, a hivatalos szervezetek mellett alternatív megoldásokat kereső civil csoportosulásként működött. Bár célja a

8 A Bethlen Gábor Alapítvány 1985. június 11-én kapta meg hivatalosan működési engedélyét. A kuratórium elnöke: Márton János, tagjai: Juhász Gyula, Király Tibor, Kiss Ferenc, Kósa Ferenc, Szabó Gábor és Vekerdi László voltak.

kisebbségi magyarság sorsának bemutatása, jogvédelmének biztosítása volt, ennek kapcsán a politika más területeiről is véleményt tudott megfogalmazni – azaz a nemzeti demokraták rendszerkritikai álláspontját legális keretek között tudta megjeleníteni. A következő lépés a saját nyilvánosság megteremtése lett. A *Hitel* címmel elindítani tervezett folyóirat kérelme szintén évek óta egyeztetés alatt állt, ám annak engedélyezése csak 1988-ra valósult meg. Mindenesetre a Bethlen Alapítvány szervezete olyan kereteket tudott adni a nemzetépítő demokraták akcióinak, kezdeményezéseinek, mely sok kérdésben társadalmi párbeszéd lehetőségét is felvetette.

A harmadik korszakos esemény az 1985. június 14–16 között megtartott monori tanácskozás⁹ volt. A monorierdői kempingben negyvenöt magyar értelmiségi gyűlt össze azzal a szándékkal, hogy rendszerkritikusi elképzeléseiket megismertessék egymással, és próbáljanak egyfajta egyeztető testületet felállítani. Donáth Ferenc a kezdeményező, szervezők egyike és egyben a találkozó házigazdája így foglalta össze a találkozó célját: „Gondolatainkat kicserélni jöttünk össze, mivel nyomós körülmények sürgetik, hogy keressük a kiutat társadalmunk romló állapotából és az ország nehéz helyzetéből. Ez jogunk és kötelességünk is.”¹⁰

9 A találkozót a legteljesebb titoktartás jegyében szervezték meg. Pontos helyszínéről, a résztvevők köréről még az államvédelmi hatóságnak sem volt pontos információja. A tanácskozást megelőző este Fekete Gyula Aczél Györggyel találkozott, és a beszélgetés során Aczél kérdésére válaszolva elárulta neki, hogy a monori kempingben lesz a megbeszélés. Az államvédelem nagy erővel felvonult, ám az első napon még nem tudta rögzíteni az előadásokat és felszólalásokat. A második napra már bemikrofonozták a rendezvénynek helyszínt adó sátor, ám a jó idő miatt a társaság kivonult a szabadba, így ennek a napnak a felvétele sem sikerült. Végül a tanácskozás teljes anyagát a szamizdatban megjelent, stencilezett kiadványból tudták megszerezni, és utólag készítettek róla egy 220 oldalas jelentést az MSZMP vezetésének.

10 *A monori tanácskozás*. Szamizdatkiadvány, 1985. A szerző birtokában.

Monoron valóban széles körből érkeztek értelmiségiek. Ott voltak a polgári radikális ellenzék közismert szereplői (Tamás Gáspár Miklós, Haraszi Miklós, Solt Otilia, Kis János, Rajk László, Demszky Gábor, Kenedi János), a nemzetépítő demokraták, vagy ahogyan akkoriban az MSZMP által rájuk aggatott megnevezés szerint nevezték őket, a népiek hangadói (Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Kósa Ferenc, Csengey Dénes, Kiss Ferenc), az úgynevezett reformértelmiségiek, elsősorban a reformközgazdászok ismert gondolkodói (Antal László, Bauer Tamás, Lengyel László, Szalai Erzsébet) és a közvélemény előtt elsősorban értelmiségiként, művészként ismert személyiségek (Szűcs Jenő, Sinkovits Imre, Mészöly Miklós, Sára Sándor, Vekardi László). Megemlítendő, hogy képviselték magukat az 1956-os népfelkelés és nemzeti szabadságharc emlékének továbbvivői, Vásárhelyi Miklós és Halda Alíz is.

Monoron többé-kevésbé tisztázódtak a rendszerkritikus csoportok közötti különbségek. Kenedi János azzal a szándékkal érkezett Monorra, hogy ott létrehozzanak egy társadalmi tanácsot, mely a különböző értelmiségi akciókat, kezdeményezéseket koordinálni tudja. Ennek megalakítására nem került/kerülhetett sor, mivel a nemzetépítő demokraták legális keretekben, a meglévő intézmények lehetőségeit felhasználva, azok segítségével szerették volna a rendszer átalakítását elvégezni, míg a polgári radikálisok a meglévő intézményrendszer erre alkalmatlannak tekintették. Utóbbiak a „minél rosszabb, annál jobb”, azaz a bomlasztás elvét követték, a nemzeti demokraták viszont a „minél jobb, annál jobb”, azaz az építkezés és szövetségkeresés nézetét képviselték.

A monori találkozó elsősorban azért jelentett előrelépést a rendszerkritikus mozgalomban, mert elindult a csoportok párbeszéde. Az összekötő kapocs közöttük Donáth Ferenc volt, aki mind-egyikük bizalmát és tiszteletét élvezte.

Ha egyezsége nem is jutottak, abban megállapodtak, hogy egy év elmúltával ismételten egyeztetnek. Sajnos Donáth Ferenc halála meghiúsította a második összejövetelt 1986-ban, és az újabb találkozó előkészítését csak 1987 elején kezdték meg.

1986 decemberétől kezdődően a második monori konferencia szervezésével megbízott előkészítő bizottság tagjai rendszeres konzultációt folytattak. Abban mindannyian egyetértettek, hogy a tanácskozás végcélja egy egyeztetett ellenzéki program elkészítése. A résztvevők köréről azonban már megoszlottak a vélemények. A polgáriak százas nagyságrendű meghívottat terveztek, és már az előkészítésbe be kívánták vonni a reformközgazdászokat és az úgynevezett 1956-osok csoportját. Az időközben elhunyt Donáth Ferenc egyeztető szerepét Vásárhelyi Miklós vette át, aki a Soros Alapítvány Kuratóriumának¹¹ elnökeként rendelkezett azokkal az infrastrukturális lehetőségekkel, melyek az eredményes szervezéshez szükségesnek mutatkoztak.

Az előkészítő bizottság tagjai lettek: az 56-osok részéről Mécs Imre és Vásárhelyi Miklós, a reformközgazdász Bauer Tamás és Lengyel László, a polgári radikális ellenzék belső magjából Kis János és Kenedi János, a nemzeti demokraták közül pedig Für Lajos és Csurka István. A bizottság elnökének Vásárhelyi Miklóst tekintették. Az előkészítő tárgyalások 1987 júniusáig folytak. Többé-kevésbé sikerült megegyezni az előadók (Vásárhelyi Miklós, Lengyel László, Kis János, Csurka István) és a hozzászólók, valamint a korreferensek személyében. Már a megbeszélések alatt kitéstett, hogy a nemzetiek szerepe ennek a tanácskozásnak az előkészítésében és lebonyolításában kisebb lesz,

11 A magyarországi Soros Alapítvány létrehozásáról szóló nyilatkozatot 1984. május 28-án írták alá hivatalosan. Az alapítványt a Magyar Tudományos Akadémia és Soros György közösen alapította, melyhez az MSZMP Politikai Bizottsága is áldását adta.

„A különféle reformjavaslatokhoz való baráti viszonyulás azonban nem eredményezheti a nemzeti sorskérdések megoldásáról, a megoldás igényéről való lemondásunkat, nem taszíthatja a semmibe azt a programot, [...] amit tömören a magyarság anti-katasztrófa programjának lehetne nevezni.”
(Idézet Csurka István hozzászólásából.)

mint 1985-ben volt. A négy előadóból csak egy (Csurka István) került ki közülük. Az előkészítő tárgyalások vontatottan haladtak, egyre halasztódott a tervezett konferencia időpontja. A különböző vendéglőkben, kávéházakban zajló megbeszéléseken különösen az előadók és a korreferensek személyében történő megegyezés és az elhangzó témák egyeztetése haladt nehézkesen.

A nemzeti demokraták kialakítottak egy felkészülési programot, s ebben az 1987 kora őszére elkészülő közös memorandum, valamint az a köré szerveződő párbeszéd, a mozgalmos hálózat kiépülése sürgetővé tette az előrehaladást. A megalakult egyesületek, társaságok, mint például az 1986-ban megszerveződött Veres Péter Társaság¹² vagy a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság¹³

12 A Veres Péter Társaság a Hazafias Népfront kerekein belül 1986 novemberében alakult meg, céljaként Veres Péter, Szabó Pál és Kovács Imre volt parasztpárti politikusok szellemi hagyatékának ápolását megjelölve. Elnöke az agárközgazdász Márton János volt.

13 A Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság 1985-ben alakult meg Vigh Károly történész kezdeménye-

konzultációs fórumként állt rendelkezésükre abban, hogy az elkészült program résztervezeteit a társaságok tagsága, a rendezvényeikre ellátogatók megismerhessék, megvitathassák. Ez a laza hálózat lehetett volna alapja a később kiterjedő mozgalomnak. Működött és nyilvánosságot teremtett a nemzeti demokraták törekvéseinek a Bethlen Gábor Alapítvány is.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a nemzetépítő demokraták a második monori találkozásként tervezett tanácskozás memorandumát, azaz a közös cselekvés programját olyan dokumentumnak képzelték el, melyet a hivatalos fórumokon, a szervezetek tagságával megvitattva véglegesítenek, terjesztenek. Fontos szempont volt szemükben, hogy arról minél szélesebb kör értesüljön, részt vehessen annak kialakításában. Nem egy szamizdatkiadványt, hanem társadalmi vitára alkalmas, a hatalom képviselőivel is konzultálásra lehetőséget teremtő vitairatot terveztek megfogalmazni. Lényeges különbség volt tehát a polgári demokraták szándékaival szemben, hogy a nemzetiek fokozatosan kialakították a nyilvánosságot biztosító fórumokat, összefogták azokat az újonnan alakult szervezeteket, amelyek az elképzeléseik széles körű megismertetésében segítségükre állhattak. A párbeszéd fórumai egyre nagyobb tömegekhez juttatták el a nemzeti demokraták véleményét, így kikerülhetetlen tényezővé váltak a hatalom hivatalos közegében is. A nemzeti demokraták mindig egyértelműen fogalmaztak: nem kerülték meg a törvényes utat, ugyanakkor soha nem paktumokban, hanem társadalmi támogatásban bizakodtak. Érzékletesen fejezte ki a nemzeti demokraták szándékait Kiss Ferenc naplóbejegyzése, melyről egy Knopp Andrással a Rózsadomb vendéglőben folytatott baráti beszélgetésük során emlékezett meg: „Mi a nemzettel vagyunk, szeretnénk szövetségben lenni, s ahhoz húzunk, aki ezt belátja. Nem zésére, Bajcsy-Zsilinszky Endre történelmi szerepének tisztázása céljából.

érzelmi alapon politizálunk. A vezető politikusok közt nincs se testvérünk, se apánk, Kisek közt sincs.”¹⁴ Kiss Ferenc ezzel a megjegyzésével elutasította azt a feltételezést, mely Pozsgay Imrével kötötte össze a nemzetieket, de azt is, hogy bármilyen akciószövetség lenne a nemzetiek és a Kis János által képviselt polgári radikálisok között.

A nemzeti demokraták tehát a második monori találkozóban olyan lehetőséget feltételeztek, melynek zárónyilatkozatával a rendszerkritikai elképzeléseiket széles nyilvánosság elé tárhatják és elindulhat egy folyamat annak egyeztetéséről.

A programalkotó monori találkozó előkészítő bizottsági ülései azonban 1987 kora nyarán megszakadtak. A június 25-ei megbeszélésre ugyanis Kis Jánosék a *Társadalmi szerződés* című politikai programjavaslatuk már ki nyomtatott és szamizdatként terjeszteni kezdett példányával állítottak be, azaz felrúgva az előzetes megállapodást, nem közös tervezet elkészítésére készültek, hanem megalkották a maguk elképzelése szerinti politikai programot, s azt kívánták megtenni a monori találkozó megvitandó témájának. A *Társadalmi szerződés* a *Beszélő* című szamizdatkiadvány különszámaként jelent meg, lehetetlenné téve – a tartalmában megjelenő provokatív szövegek túl –, hogy azt a hivatalos nyilvánosság fórumain is forgalmazni lehessen. Für Lajos így emlékezett vissza a megdöbbentő pillanatra: „Már júniusban jártunk, amikor az egyik ilyen megbeszélésünkön [...] a budai Vörös Hadsereg útja egyik presszójának teraszán megjelent Kis János, és letette az asztalra a *Társadalmi szerződés* című programot. Erről addig szó sem esett. Sőt hónapokon át arról beszéltünk, hogy majd a második monori tanácskozás dolgozza

ki a közös programot. Miközben hétről hétre erről tárgyaltunk, eközben Kis János és csoportja titokban és csendben elkészítették a maguk programját. Szabályos sokkhatást váltott ki ez a váratlan fordulat mindenkiből, még Vásárhelyi Miklós is megrökönyödött, hiszen addig mint »korelnök«, ő is a közös ki munkálást szorgalmazta. Kis Jánosék pedig közben (távolról sem korrekt módon) tették, amit tettek. Ez volt a kijózanító hidegzuhany, amely világossá tette számunkra, hogy más utat kell választanunk. Ha valakik ennyire nem bíznak meg másokban, ennyire önös érdekeiket követik olyan fontos ügyben, amely az ország jövője szempontjából döntő fontosságú, akkor azokkal nem lehet együtt dolgoznunk.”¹⁵

Vásárhelyi Miklós csak megdöbbent, Für és Csurka viszont minden bizalmát elvesztette. Belelapoztak a füzetbe, s az első fejezet élén meglátták: „Kádárnak mennie kell!”. 1987-ben úgy kezdeni egy politikai programot, egy országgyűlési választásra való felkészülést, hogy a monolit hatalom legfőbb döntéshozójának leváltását javasolja egy addig az emberek által alig ismert politikai csoport: egyenlő volt a politikai öngyilkossággal. Kádár személye az országban ekkor még teljes mértékben elfogadott volt, az emberek messiásként tekintettek rá, ő volt, aki megtestesítette a jobb jövőbe vetett reményüket. A nemzeti demokraták programot és nem politikai pamfletet terveztek összeállítani. Emlékeztetni szeretnék rá, hogy ekkor már majdnem teljesen elkészültek a *Fordulat és reform* címet viselő, illetve a Bihari Mihályék által összeállított *Reform és demokrácia* című tanulmányok,¹⁶ melyek a politikai rendszer reformjára vonatkozó vitaanyagok voltak, s gyakorlatilag a plurális, többszektörű, azaz a többpártrendszerhez vezető utat vázolták fel. A nemzeti demokraták jó kapcsolatot

14 *Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc irodalomtörténész, író, kritikus, tanár 85. születésnapja alkalmából.* szerk. Bakos István. Budapest, Kairosz, 2013. Kiss Ferenc 1984. augusztus 1-ei naplóbejegyzése.

15 Für Lajos: *Szabadon szeretnék sírni.* Budapest, Püski, 1993, 487–488.

16 A két tanulmány első megjelenése: *Fordulat és reform. Medvetánc* (az ELTE és az MKKE társadalomelméleti folyóirata), 1987/2. szám melléklete, 1987.

ápoltak a tanulmányok összeállítóival, így ezeknek az írásoknak, illetve a nemzetiek programelképzeléseinek nyilvános megtárgyalása széles körű érdeklődésre és támogatásra számíthatott. Ez volt az elképzelésük lényege: társadalmi támogatást állítani a rendszerkritikai bírálatok mögé.

Für és Csurka az előkészítés felfüggesztését kérte, és ígéretet tett rá, hogy két héten belül kialakítják álláspontjukat a második monori találkozó ilyen körülmények között történő megrendezésének lehetőségéről. A polgári demokraták arra törekedtek, hogy a találkozón a *Társadalmi szerződés* téziseit vitassák meg és fogadják el közös programnak.

Für Lajos és Csurka István – a Szilágyi Erzsébet fasoron, a Bíró Zoltánékkal megbeszélte találkozóra ballagva – megegyeztek abban, hogy a polgári radikálisok durva provokációnak szánták vitairatuk megjelentetését. Becsapva érezték magukat, s ami még rosszabb, a kompromisszumkeresés lehetőségét is veszélyeztetve látták. A *Társadalmi szerződés* olyan reakciót válthatott volna ki a hatalmon lévő párt soraiban, amely ellehetetlenítette volna a további párbeszéd minden formáját.

Az Európa kávéház teraszán találkoztak Csoóri Sándorral, Bíró Zoltánnal és Fekete Gyulával. Bíró Zoltán visszaemlékezésében – amely közvetlenül az eseményeket követően született, s ezért pontosnak tekinthető – így idézte fel Für Lajosék bejelentését: „Amikor megérkeztek, közölték, hogy további tárgyalásoknak szerintük semmi értelme sincs, hiszen a tárgyalások ideje alatt, a hátuk mögött elkészült a *Társadalmi szerződés* című szamizdat, a másik tárgyaló fél kiadásában, s ez éppen a második Monor értelmét veszi el. [...] Ott rögtön, ezen a délutánon eldöntöttük, hogy ezek után nincs értelme a további tárgyalásoknak, hiszen ez a magatartás, a kész helyzetek teremtése, a hátunk mögött folytatott konspiratív munka és ezáltal a nekünk

szánt segédszerep részünkről elfogadhatatlan. Döntöttünk arról is, hogy meg kell rendeznünk a saját találkozóinkat, mégpedig minél előbb és minél szélesebb körben, ahol magunk dönthetünk a számunkra vállalható programról és a további politikai tevékenységünkről.”¹⁷

A nyílt konfrontációt meghirdető *Társadalmi szerződés* több szempontból sem volt vállalható a nemzeti demokraták részéről. Egyrészt felrúgott egy megállapodást, amit az előkészítők kötöttek, márpedig, ha valaki egy megegyezést felborít, akkor azt bármikor és bármiben megismételheti (amint az később többször meg is történt). Másrészt a polgáriak programja egészen más útvonalat követett, mint amit a nemzeti demokraták elképzeltek. A szakszerű, nyugodt építkezés helyett az „asztal felborítását”, a nyílt politikai harcot hirdette meg. Miközben nem volt ismertsége, tömegbázisa, nyilvánossági fóruma. Ez részünkről természetesen érthető volt, hiszen a meglévő intézményrendszer teljes elbontását hirdették. Bíróék viszont olyan programot terveztek, melyet a különböző társadalmi intézetek, műhelyek is meg tudnak vitatni és amit a civil szervezetek megbeszélhetnek. Azaz együttműködést terveztek a társadalommal, az emberekkel, a gondolkodókkal, végeredményben a későbbi szavazókkal.

A polgáriaknak adandó választ Csurka István fogalmazta meg 1987. július 19-én keltezett levelében, melyet az előkészítő bizottság elnökének, Vásárhelyi Miklósnak címzett.¹⁸

Csurka megírta, illúzió lenne bármilyen közös tanácskozás vagy fellépés megszervezése, mivel a polgáriak terveitől oly mértékben eltér a nemzetiek felfogása, hogy azt összeegyeztetni nem lehetséges. Csurka egyértelműen fogalmazott

¹⁷ Bíró Zoltán: *Elhervadt forradalom*. Budapest, Püski, 1993, 13.

¹⁸ A levelet Vásárhelyi és Csurka beleegyezésével a *Népszabadság* 1990. május 11-i számában hozta nyilvánosságra Kenedi János.

a konfliktus lényegéről: „Tisztázódott az, amit a mi kedves kis Pártunk már régóta hirdet, és amit bölcs Knopp-Aczél fejével már évekkel ezelőtt kielemezett, hogy tudniillik ennek a mai magyar értelmiségnek, amely különböző szögekben áll szemben a fennálló hatalommal, két jellegzetes csoportja van: a demokratikus ellenzéknek nevezett, javarészt marginalizálódott elemekből álló »baloldal« és a nép-nemzeti írókból, történészekből álló és az őket sleppként követő »mezei hadaknak« is nevezett népi értelmiségből regrutálódó »jobboldal«.”

Csurka István ironikus megfogalmazása arra a régen terjedő pletykára alapozódott, hogy a polgári radikálisok írótagjai jó viszonyt ápoltak Aczél Györggyel, s ez egyfajta védőhálót vont köréjük. A szóbeszédnek kétségtelenül voltak ténybeli alapjai is. A *Társadalmi szerződés* – amely így kezdődött: „Kádárnak mennie kell” – terjedelmes vitairatában egyetlen alkalommal sem esik szó Aczél Györgyről, pedig köztudomású volt, hogy Kádár János mellett Aczél nevéhez köthető a rendszer ideológiai alapjainak kialakítása. Közismert volt, hogy Aczél rendszeresen találkozott Illyés Gyulával, a nemzeti demokraták szellemi vezetőjével, ám Illyés halála után már nem tudott vagy nem akart hasonló kapcsolatot ápolni a nemzeti demokraták új nemzedékével, Csoórral, Csurkával, Fekete Gyulával, Mészöly Miklóssal. Ezzel szemben a polgári radikális csoport reprezentánsai, Konrád György, Eörsi István és a „kiskatonák”, Kenedi János, Kis János számíthattak érdeklődésére, figyelemmel kísérte tevékenységüket, és a háttérben sokszor elsimította a körülöttük kialakult botrányokat.

A hatalmat gyakorló párt számára ugyanis a radikális demokraták nem jelentettek igazi veszélyt. Szavuk és akcióik szűk körhöz, elsősorban a budapesti, belvárosi értelmiség egy csoportjához jutottak el. Tömeges támogatásra nem számíthattak, amint azt az 1985-ös képviseléválasztás jelöltállítási pró-

bálkozása is igazolta. A szamizdatként megjelent *Beszélő* pár száz példányával körülhatárolható réteghez jutott el, rendszerkritikája nem lépett ki a korlátozott nyilvánosság keretei közül. Néhány esetben még jól is jött a polgári radikálisok fellépése, egyrészt mert az ellenük végrehajtott intézkedések, pénzbírságolás, őrizetbe vétel, a megjelenő kiadványok lefoglalása a megfélemlítés egy eszközeként szolgálhatott a belügy számára, másrészt viszont precedensként lehetett említeni őket, mint a rendszer toleranciájának példáját. Ezzel szemben a nemzeti demokraták növekvő hálózata, nyílt fellépéseik, vidékre is kiterjedő ismertségük, a társadalom széles rétegeiben tapasztalható támogatottságuk már sokkal nagyobb gondot jelentett Aczéléknak. Ellenük nem lehetett rendőri erővel fellépni. A be nem teljesült ígéreteket következetesen számon kérték a hatalomtól. Nem támadtak, hanem a párbeszéd lehetőségeit keresték, és ez mind több szövetségest vonzott hozzájuk az egyre súlyosabb helyzetbe kerülő hatalom szereplői közül is.

Csurka leírata ugyanakkor pontatlan a bal- és jobbaldalként való megnevezésben. Minősítése sem történelmileg, sem a kinyilvánított politikai elképzelések szempontjából nem helytálló. A nemzeti demokraták nem a klasszikus jobbaldalon, hanem a centrumban helyezkedtek el, mind a polgári demokrata felfogásból, mind a szocialista felfogásból átemelték azokat az elemeket, melyek a nemzeti állam megteremtésében, az emberi szabadságjogok kiteljesítésében hasznosnak bizonyultak, s rugalmasan elegyítették azokat egymással egy sajátos magyar demokrácia és társadalomképben.

Erre utalt Csurka, amikor az együttműködés éveire emlékezve fogalmazta meg, hogy „baráti alapon most már nem lehet közös akciót szervezni, mert a két szél politikai arca közben olyannyira meghatározódott, olyan jellegzetes barázdák szántódtak rá, hogy már csak olyan közös akció szervezhető, amelyek-

ben a politikai cél is közös. Tehát az elmentéket nem elföldelni kell mostantól, hanem felszínre hozni, kibeszélni, és ha lehet, egészséges kompromisszumban feloldani.” Csurka ezt a fajta kibeszélést hiányolta a puccsszerűen megjelentetett program kapcsán, de egyben azt is egyértelművé tette, hogy nem ez volt az az akció, mely miatt az egyeztetés megszakadt a polgáriak és a nemzetiek között.

Véleménye szerint a bajt az okozta, hogy nem volt megegyezés a közös célban, ugyanis „... nekünk is meg kell kötnünk a magunk társadalmi szerződését, a legapróbb pontokig meghatározva mindent. Mostanra ugyanis mind a két »szél« [a két politikai tábor – Sz. P.] túlnőtt azon, hogy a saját bázisának élénk rosszallása nélkül hagyja magát a másikkal összemosni, pláne egy ilyen közös akcióban a vezérszerepet ellenszolgáltatás nélkül átengedni a másiknak. Cserkészek között – bocs, hogy mindig ezzel jövök, már én is unom – ez még elképzelhető volt, politikai pártok nem engedhetik meg maguknak.” Csurka rámutatott, hogy a nemzeti demokraták végső célja politikai szervezetté, párttá válni, márpedig a politikai pártok szövetségeket kötnek és nem politikai üzletet.

Csurka szavát tette, hogy a polgáriak javaslati oly mértékben rúgnák fel a meglévő „társadalmi szerződéseket”, azaz a kompromisszumokon alapuló tárgyalásokat, hogy annak vállalása a nemzetiek részéről ugyanolyan marginalizálódáshoz vezetne, mint amilyen helyzetben a polgáriak vannak. Márpedig a nemzeti demokraták vezetői, de követőik sem akarnak a politika, a közélet perifériájára szorulni, hanem annak szerves részeként akarnak konzultációt folytatni az emberekkel. A nemzetiek nem akartak olyan helyzetbe kerülni, hogy a hozzájuk csatlakozóknak felelősségre vonástól kelljen félni a mellettük való kiállítás miatt.

Érett politikai gondolkozásról, megfontolt taktikai lépéssorozatról tanúskod-

nak Csurka azon mondatai, melyek elvetik a radikális demokraták politikai szándékait, mert a polgáriak programja „noha Kádár távozását követeli, nagyon fontosnak tartja, hogy minél előbb hadat üzenjen a Grósz-Berecz csatársornak. Attól teljesen függetlenül, hogy én magam személy szerint mennyi bizalmat szavazok meg nekik és még attól is, hogy a legkövetlenebb barátaim közül kik és mennyire vannak velük szembeállítva, s maga az egész Írószövetség is mennyire, a »Parasztpártnak« mégsem tartozik elsőrendű céljai közé ez a hadüzenet. Nem tartom szükségesnek embereket toborozni egy olyan találkozóra, amely után kibillentik őket állásukból, vagy ha csökkentett kapacitással való munkálkodásra kényszerítik őket. A *Beszélő* vezérszólama alapján ez bekövetkeznék.”

A nemzeti demokraták nem robbanást, hanem rendszerváltoztatást akartak. 1987 őszéről beszélünk. A szovjet csapatok Magyarországon állomásoznak, remény sincs távozásukra. A szovjet belpolitikában káosz uralkodik, a gorbacsovi politika kialakulatlan, kiszámíthatatlan. A környező országokban uralkodó ortodox bolsevik szemléletű pártvezetők csak az alkalomra várnak, hogy lecsaphassanak a meggyengülő Magyarországra. Persze nem területi követelésekkel, de az ott élő magyar kisebbségre zúduló zsarnoksággal. A reális politikai gondolkodás tisztában volt azzal, hogy Magyarország még nem érett meg a rendszerváltoztatásra. Nem volt kialakult alternatívája a hatalom átvételének. Előbb megfelelő szervezeti, intézményi háttérrel, széles körben elfogadható politikai programot és főként a szélsőséges indulatoktól mentes átmenet feltételeit kellett megteremteni. Minden olyan elképzelés, mely a hatalmon lévő párt leváltását célozta, kalandorpolitikának tetszett. Nem volt olyan szervezet, politikai erő, program, mely a helyébe állítható lett volna. Abban az esetben a káosz vált volna uralkodóvá. Az út a sajátosan magyar és demokratikus politika megteremtéséhez építke-

zéssel, párbeszéd útján történő kompromisszumok kialakításával, a fokozatos változtatás feltételeinek megteremtésével volt elképzelhető. Ez az elszántság és ugyanakkor józanság jelentkezett a nemzeti demokraták elutasító magatartásában és a realitások tudomásul vétele a lakiteleki találkozó megszervezésének szándékában.

Csurka nem titkolta levélében a nemzetiek taktikai lépéseinek következő elemét sem. Miután az intézményrendszerben megvetette a lábát a nemzeti oldal és tárgyalási fórumait is stabilizálta, a nyilvánosság további bővítésében gondolkodnak. „Igen, mi lapot akarunk, *Hítelt*, és ha azt csak azon az áron kapjuk meg, hogy nem veszünk részt ilyen ellenzéki megnyilvánulásokon, akkor nem megyünk el. A közgyűlés után ezért nem mentünk el ketten az 56-osra, meglehet helytelenül, de nem erkölcstelenségből, hanem politikai számításból.” Jól látta és láttatta Csurka, hogy saját nyilvánosság nélkül halálraítélt egy politikai szervezet, mert kiszolgáltatottjává válik a sajtó érdeklődésének és a mögötte állók politikai szándékának. A legális szervezet, a mindennapos megszólalás feltételeinek biztosítása fontosabb feladat a megszűnt tekintő szervezet számára, mint a hatalom bosszantása, provokálása, pillanatnyi sikerek – vagy pusztán a siker látszatának – elérése.

Csurka levelét azonban nem fejezte be annak megállapításával, hogy a polgáriak lépése miatt megszakadtak a tárgyalások. Javaslatokat fogalmazott meg – amint azt egy politikai szövetséget is kereső szervezetnek tennie kell – annak érdekében, hogy más formában, más feltételek mellett, de folytatódhasson a konzultáció. Azt javasolta, hogy a továbbiakban arra kellene kísérletet tennie a feleknek, hogy meghatározzák azt a két fő célt, amelyet a legrövidebb időn belül szeretnének elérni. Csurka nem titkolta, hogy számára a képviselő megszerzése a legfontosabb, és nem a kormány vagy a párt megdöntése. A

követendő úton „egy olyan, új, rendkívüli választás kiírását és egy olyan új, »reformországyűlés« megválasztását tartom ilyen lépésnek, amely új országgyűlés ellensúlyozni tudja a Párt és a kormányzat túlhatalmát, a reform holtvágányra lökdösését.” A nemzetiek tehát a képviselői demokráciának megfelelően felépíteni, megerősíteni szándékoztak rendszerváltoztató szervezeteiket, és a demokratikus intézményekre bízni, hogy kit akarnak támogatni vagy elzavarni. Második fontos lépésként a gazdaság pluralizálódását, tehát a magántulajdon megerősítését javasolta Csurka.

A nemzeti demokraták nem szakítani akartak, hanem egyenrangú felek különböző gondolatainak és terveinek összevetését és a közös fellépés lehetőségeinek megkeresését javasolták. „Ennek a megteremtendő fórumnak – írta Csurka – minden ellenzékiekéskedéstől, minden látványos radikalizmustól mentesnek kellene lennie, éppen azért, hogy érvényesülhessen sorsfordító radikalizmusa.”

A nemzeti demokraták társadalmi változásra szerveződtek, nem politikai puccsra, harcra, erőszakra. Csurka leveléből kiderül: fokozatosan, lépések során keresztül képzelték el a rendszer megváltoztatását. Ebben a programban – politikai megegyezés és szövetségkötés esetén – lehetett volna szerepe a polgári radikalísoknak is. A polgáriak viszont nem akartak a nemzetiekkel politikai szövetséget kötni, partnereiket más csoportokban látták, keresték, s majd később találták meg.

Az előbbieken alapján megcáfolandó tehát az évtizedes vád és legenda. A nemzetépítő demokraták nem a *Társadalmi szerveződés* megjelenése miatti sértődöttségéből, hanem annak politikai tartalma, a rendszerváltoztatás tervezett formája és időrendje, elképzelésének elfogadhatatlansága miatt szervezték meg a lakiteleki találkozót. Nem volt más lehetőségük.

A kalandorpolitikával szemben fel kellett mutatni a józanság és a tudatosság, a politikai alternatíva átfogó programját. Erre készült, ezt valósította meg a lakiteleki találkozó és a Magyar Demokrata Fórum megalakulása.

Kevésbé tartom lényegesnek a nacionalista, antiszemita vádak cáfolatát, de mivel vissza-visszatérő szándékról van szó, ezért ezzel is foglalkoznunk kell. A népi írókat, a Márciusi Frontot, a Parasztpártot, a Kisgazdapártot megszerveződésüktől kezdődően rágalmazták ezekkel a jelzőkkel. Mindenekelőtt egy fogalmi tévedést kell tisztáznunk: a nemzeti jelző értelmezését. A nemzeti demokraták – vagy ahogyan az 1930-as években, majd később a Kádár-korszakban is nevezték őket, a népi demokraták – a patriotizmus elve alapján nevezik magukat nemzetieknek. A két fogalom ugyan árnyalataiban csak, de más értelmet hordoz. Sajnos a nemzeti jelző mögé a huszadik század során számos olyan tartalom (nemzeti szocialista, nemzeti radikális stb.) tapadt, amely a patriotizmustól, a hazafiságtól eltérően szélsőséges, esetenként fasiszta eszméket hordozott. Tartalma ennek ellenére nem változhatott: a hazafiság a szülőföld, a nemzet tagjai, őseink és kultúránk iránt érzett pozitív érzelmek összessége. Azok szeretete, tisztelete, azokhoz való hűség, ragaszkodás és hajlandóság szolgálatukra. A hazafiság tetteiben való megmutatkozása, hogy saját érdekeink mellőzésével is képesek vagyunk önzetlenül és odaadóan a hazai iránti kötelességeinket teljesíteni, közösséget vállalni a nemzet többi tagjával, a közös hagyományokat az utódok számára is megőrizni, valamint biztosítani számukra a közös jövőt. A tudatos hazafiság minden nemzet sajátja, tehát soha sem válhat idejét múlttá vagy elavulttá. A valódi hazafiság soha sem lehet nacionalista vagy sovinizta.

„Nacionalista az, aki jogot sért; nemzeti, aki jogot véd”¹⁹ – írta Illyés Gyula tömör

19 Illyés Gyula: Szakvizsgán – nacionalizusból. In

megfogalmazását adva a két fogalomnak. A nemzeti jelző az egy adott közösséghez való tartozást, annak a közösségnek a boldogulását jelenti, melyet a közös nyelv, a közös kultúra és a közös történelem formál egységes egészé. „Közös magánérdek”²⁰ – fogalmazta meg Illyés, világossá téve, hogy nemcsak az egyén nyer a közösséghez való tartozás által, de a közösség – a nemzet – is érdekelt egyes tagjainak boldogulásában.

A nacionalizmus érzelmi kötődés, amelyet az ember a családjá, az általa használt és alakított környezete, a faluja, a városa, a megyéje, a hazája iránt érez, és mely a XVIII. század óta egyfajta politikai program is: a nemzeti önrendelkezés és önállóság programja. A nemzetépítés feladata, a kultúra egységesítésével és érzelmi élmények átélésével a közös nemzeti identitás megtalálását és megteremtését célozta. A huszadik század közepén viszont negatív tartalomhoz kapcsolódott, melyben a saját közösség mások felettségét, a kirekesztést, a másokkal szembeni agressziót, a szabadságellenes közösséget, a közösség ügyét a szabadság ügyével szembeállítva jelenik meg. Ez a nemzetiszocialista, a fasiszta felfogás nemzeti tartalma, mely semmilyen formában nem illeszthető eredeti értelméhez. Mondhatjuk tehát, hogy minden patrióta, hazafi nacionalista is, de nem minden nacionalista hazafi egyben. A sovinizmus véleményem szerint a nemzeti tudat hiányát jelöli. A sovinizmus nemzeti felsőbbrendűséget hirdet, nem ismeri el más népek jogait, létezésük szükségszerűségét, szélsőséges esetben azok megsemmisítésére tör. Márpedig, ha más nemzetek létét nem tiszteli, saját nemzeti identitása is torz alapokon nyugszik.

A nemzetépítő demokraták felfogásának alapja a más népek, nemzetek, gondolatok, nézetek tisztelete, megér-

Uő.: *Itt élned kell. II.* Budapest, Szépirodalmi, 1976, 584.

20 Illyés Gyula: Mire jó egy nemzet, vagy: egy évszázad tanácsai. In Uő.: *Szellem és erőszak.* Budapest, Magvető, 1978, 105.

teni akarása. Történetükön végigvonul a kompromisszumkeresés, a türelmes befogadás szándéka. A saját nemzeti identitás, a saját közösség érdekeinek meghatározó voltát ugyanakkor soha nem titkolták. Nem mások rovására kívánták mindezt gyakorolni, de nem is engedték meg annak annulálását. Míg párszáz évvel ezelőtt a liberalizmus és a nacionalizmus együtt küzdött az abszolútista hatalommal szemben, addig a huszadik században a nemzetépítő nacionalizmus képviselői, azaz a hazafiak a liberalizmus, az internacionalizmus és a globalizmus ellen is felvették a harcot. A nemzeti demokraták nem kirekesztők, hanem befogadók voltak.

A magyarországi nemzeti demokraták szerepének külföldi környezetben történő megítélése esetén nehezebb a valódi lényegét megértetni, mivel az egyes népek történetéből következően a nemzeti és a nacionalista jelzők más és más tartalmat jelenítenek meg a köznyelvben, közvélekedésben. Amint azt Kávássy János Előd részletesen és pontosan leírta,²¹ a *nationalist* és *pupulist* kifejezések az Amerikában élők körében a kelet-közép-európai tartalmaktól eltérő értelmezést hordoznak.

Nem volt tehát véletlen, hogy az előadókörúton lévő Csoóri Sándor megrémült az amerikai sajtó írásaitól, és az sem, hogy az Amerikában élő emigránsok is tévesen értelmezték a tudósítást. Oka egyrészt a sajátos kelet-közép-európai történelem és a fogalom beágyazottsága, másrészt az itthonról kiinduló tudatos csúsztatás volt.

Térjünk vissza a lakiteleki találkozó előkészületeihez. A nemzeti demokratákat nem érte készületlenül a második monori találkozó szervezésével foglalkozó egyeztetés megszakadása, hiszen az előkészítő tárgyalások lassúsága kapcsán már szó került arról, hogy amennyiben

nagyon elhúzódik a találkozó időpontja, akkor szükségessé válhat egy saját rendezvény megtartása, hogy a nemzetiek holdudvara bekapcsolódhasson a közös gondolkodásba. Nem jelentett különösebb gondot az sem, hogy hogyan lehetne egy száz fős rendezvényt előkészíteni, lebonyolítani, hiszen Lezsák Sándornak Lakiteleken a fiatal költők és írók találkozóinak megszervezése kapcsán már megvolt az ehhez megfelelő szakértelme.

A meghívotti, előadói kör kiválasztása sem jelentett különösebben nehéz feladatot. A nemzetiek által tervezett találkozón minden olyan szervezetnek, személynek helye volt, aki elfogadta az előítéletektől mentes, a társadalmi egyeztetés szándékát tükröző párbeszéd tényét, konzultálni, a nyíltságot vállalva párbeszédet folytatni kívánt, nem pedig szembeszegülni a hatalommal. Ennek megfelelően hívták meg Pozsgay Imrét, akkor a Hazafias Népfront akkori főtítkárát előadónak, aki vállalta a részvételt, és ahhoz megszerezte a párt főtítkárának, Grósz Károlynak a jóváhagyását is.

A meghívotti körbe nem kerültek be a polgári radikálisok azon reprezentánsai, akik elkötelezték magukat az illegális nyilvánosság mellett, a hatalmon lévő párttal elvetetve a párbeszéd lehetőségét.

Így került sor a nemzeti demokraták azon döntésére, hogy szeptemberben Lakiteleken megtartják a nemzetiek első találkozóját, programalkotás és mozgalomindítás szándékával. A nemzetiek politikai ellenállása mozgalommá szerveződött és politikai keretet talált magának, amely elvezette Magyarországot a békés, építkező, szabadságjogokat hozó rendszerváltoztatáshoz.

21 Kávássy i. m. 2017, 14–15.